

هفتمین کنفرانس ملی مرتع و مرتعداری ایران

۱۸-۱۹ اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

مروری بر تحقیقات مرتع در مراتع شمال ایران (با تأکید بر ظرفیت‌های طبیعی موجود مراتع)

حسن قلیچ‌نیا

دانشیار پژوهش، بخش تحقیقات جنگل و مرتع، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی مازندران، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج

کشاورزی، ساری، ایران. Ms_ghelichh@yahoo.com

چکیده

مراتع شمال ایران از زمره مناطقی است که بواسطه قرار گرفتن در شرایط خاص فیزیوتوپوگرافیک از غنا و تنوع گونه‌ای بالایی برخوردار است و از دیرباز به عنوان بخش از اکوسیستم‌های طبیعی شمال ایران، نقش مهمی در زندگی انسانها و حفاظت خاک داشته است. نتایج نشان داده است که تپه‌های گیاهی متنوعی در مناطق مختلف ارتفاعی مراتع شکل گرفته‌اند و در این میان گونه‌های بالش و ش به همراه گندمیان پایا از عناصر اصلی گیاهی مراتع به شمار می‌روند. تحقیقات در مراتع شمال ایران سابقه نزدیک به سی سال دارد و از سال ۱۳۷۳ تعداد طرح‌های تحقیقاتی در زمینه مرتع روند فزونی داشته و محور اصلی آیین تحقیقات در زمینه آگرونومی و سازگاری گیاهان مرتعی، شناسایی رویشگاهها و عناصر گیاهی موجود در آن، بررسی سرشت اکولوژیک گونه‌های مرتعی، اقدامات در جهت حفظ ذخایر ژنتیکی، روشهای کشت و استقرار گونه‌های مرتعی، شناسایی اکسشنهای برتر، اکولوژی و ارزیابی مرتع بوده است.

واژه‌های کلیدی: مراتع شمال ایران، تحقیقات، هیرکانی

مقدمه

زیرحوزه هیرکانی واقع در حوزه اکسین- هیرکانی و ناحیه اروپا- سیبری از جمله مناطق از کشور در شمال ایران است که از دیرباز پناهگاهی برای حفظ و نگهداری تعدادی از گونه‌های دوران سوم بوده است که از خطر انقراض ناشی از یخبندان دوران چهارم زمین‌شناسی جان به در بردند و در پهنه‌ای از شمال ایران جایگاه ویژه‌ای از لحاظ تنوع و غنای گونه‌ای و گونه‌های نادر و اندمیک در فلور ایران دارند. گسترش ارتفاعی جنگل‌های هیرکانی به‌طور میانگین تا ارتفاع ۲۰۰۰ متر از سطح دریا است. البته گستردگی جنگل‌های هیرکانی در برخی از مناطق بیش‌تر از این حد ارتفاعی است.

مراتع کوهستانی در این بخش از زیر حوضه هیرکانی که به‌طور عمده در ارتفاعات بیش‌تر از ۲۰۰۰ متری از سطح دریا واقع شده‌اند نقش مهمی را در تولید علوفه، معیشت، حفظ خاک و ... ایفا می‌نمایند و به عنوان یک اکوسیستم غنی و متنوع جایگاه ویژه‌ای را از لحاظ پرداختن به پژوهشهای مختلف داشته و دارد. هرچند شرایط فیزیوتوپوگرافیک در برخی مناطق سبب شده که مراتع، حتی در دامنه‌های ارتفاعی ۵۰۰-۱۰۰۰ متری از سطح دریا هم در شمال ایران شکل گیرند. جالب است که این مراتع واقع در مناطق کم ارتفاع و دره‌ای در محدوده اقلیم نیمه خشک، بر خلاف منظری که فاقد گونه‌های درختی و پوشش نسبتاً کم است،

هفتمین کنفرانس ملی مرتع و مرتعداری ایران

۱۸-۱۹ اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

اما از تنوع گونه‌ای بسیار بالایی برخوردارند. تنوع اقلیمی و آب و هوایی، توپوگرافی و خاکی سبب شده که اکوسیستمهای متنوعی در ارتفاعات مختلف شکل گیرند که هر یک از آنها در جای خود از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشند. در این مقاله ضمن پرداختن به ظرفیتهای موجود مرتع این بخش از کشور به فعالیتهای انجام شده در رابطه با طرحها و پروژههای تحقیقاتی انجام شده در طی سالیان قبل و اکنون

می‌پردازد. از طرفی با توجه به ظرفیتهای بالقوه مراتع و لزوم توجه جدی به مسایل این بخش از مراتع کشور، طرحهای تحقیقاتی پیشنهادی را برای تقویت و حفظ منابع موجود ارایه خواهد شد.

روش کار:

اطلاعات مراتع و تپه‌های گیاهی مراتع بر اساس روش تحقیق طرح شناخت مناطق اکولوژیک استانهای مازندران و گیلان بوده و داده‌های مربوطه از گزارشهای مکتوب این طرحها استخراج گردیده است.

مراتع شمال ایران

طبق آخرین دستاوردهای پژوهشی مساحت مراتع استان مازندران معادل ۶۵۲۱۹۹ هکتار شامل ۱۳ گروه گیاهی و ۱۵۳ تیپ گیاهی و مراتع استان گیلان معادل ۳۴۲۷۹۵ هکتار و شامل ۴ گروه گیاهی و ۳۴ تیپ گیاهی است. مراتع استان گلستان مطابق با آمار اداره کل منابع طبیعی استان گلستان معادل ۸۶۲۸۲۵ هکتار است و بر خلاف دو استان دیگر بخش بزرگی از مراتع آن در خارج از محدوده ارتفاعات جنگل‌های هیرکانی واقع شده است. در مجموع سطح مراتع استانهای شمالی تقریباً برابر با سطح جنگل‌های هیرکانی است. با این وجود باید گفت که غنا و تنوع گونه‌ای مراتع شمال ایران به مراتب بیش‌تر از جنگل‌های هیرکانی بوده و به واسطه تغییرات ارتفاعی، اقلیمی، توپوگرافی و... شکل‌های متنوعی از رویش‌های گیاهی را در این مناطق شاهد هستیم. وجود ارتفاعات بیش‌تر از ۳۵۰۰ متری از سطح دریا در محدوده مراتع به‌ویژه در مناطق البرز مرکزی سبب شده که گونه‌های گیاهی آلبی و نیوال در ارتفاعات ۴۴۰۰-۳۵۰۰ متری از سطح دریا شکل گیرند که از لحاظ اکولوژیک و گیاهشناسی حائز اهمیت زیاد هستند. وجود گونه‌های اندمیک یا انحصاری از ظرفیتهای مهم و باارزش هر اکوسیستمی است. در ایران نیز بیش‌ترین درصد

هفتمین کنفرانس ملی مرتع و مرتعداری ایران

۱۸-۱۹ اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

گونه‌های اندمیک مربوط به گیاهان آلی است و مراتع شمال ایران با داشتن شمار زیادی از این گونه‌های انحصاری، بر ارزش و اهمیت خود می‌افزایند. رکوردهای ثبت شده حتی برای برخی از این گیاهان بسیار اندک است.

اگر مراتع واقع در مرزهای فوقانی جنگل‌های شمال ایران را مراتع هیرکانی بنامیم، بخش گسترده‌ای از این محدوده تا ارتفاع ۴۰۰۰ متری از سطح دریا، در سیطره این بخش از منابع طبیعی شمال ایران است. مراتع واقع در حد ارتفاعی فوقانی جنگل‌های هیرکانی علاوه بر پیوندها و ارتباطات اکولوژیک و رویشگاهی از نظر اجتماعی و اقتصادی روابط نزدیکی با اکوسیستم جنگل دارد.

تیپهای گیاهی مراتع

مراتع استان مازندران

گروههای گیاهی، تعداد تیپهای گیاهی، مساحت و عناصر گیاهی غالب آن به شرح زیر می‌باشد:

تیپهای گیاهی گروه درمنه *Artemisia*

این گروه گیاهی، ۳۴ تیپ گیاهی به مساحت $139343/2$ هکتار، معادل $5/75$ درصد منطقه مورد مطالعه را پوشش می‌دهد. در این گروه گیاهی گونه‌های

Artemisia fragrans, *Artemisia aucheri*, *Artemisia tschernieviana*, *Artemisia scoparia*, *Artemisia sieberi*

عنوان عنصر غالب و مشترک حضور دارند.

تیپهای گیاهی گروه گون (*Astragalus*)

این گروه گیاهی، ۲۲ تیپ گیاهی به مساحت $142270/3$ هکتار، معادل $5/87$ درصد کل به مساحت منطقه مورد مطالعه را پوشش می‌دهد. در این گروه گیاهی گونه‌های

Astragalusgossypinus, *Astragaluscompactus*, *Astragalusmicrocephalusjodotropis*, *Astragalusverus*

به عنوان عنصر غالب و مشترک حضور دارند.

تیپهای گروه جارو علفی (*Bromus*)

این گروه گیاهی، ۲۷ تیپ گیاهی به مساحت $84265/2$ هکتار، معادل $3/48$ درصد کل منطقه مورد مطالعه را پوشش می‌دهد.

در این گروه گیاهی گونه‌های

Bromusstenostachyus, *Bromustomentellus*, *Bromustomentosus* به عنوان عنصر غالب و مشترک حضور دارند.

هفتمین کنفرانس ملی مرتع و مرتعداری ایران

۱۸-۱۹ اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

تیپهای گروه کنگر صحرایی (*Cirsiumvulgare*)

این گروه گیاهی، ۲ تیپ گیاهی به مساحت ۵۹۸/۲ هکتار، ۰/۰۲۴ درصد کل پوشش گیاهی منطقه مورد مطالعه را پوشش می‌دهد. در این گروه گیاهی گونه *Cirsiumvulgare* به عنوان عنصر غالب و مشترک حضور دارد.

تیپهای گروه مرغ (*Cynodondactylon*)

این گروه گیاهی، ۴ تیپ گیاهی به مساحت ۱۲۶۱۹/۹ هکتار، معادل ۰/۵۲ درصد کل پوشش گیاهی منطقه مورد مطالعه را پوشش می‌دهد. در این گروه گیاهی گونه *Cynodondactylon* عنصر غالب و مشترک حضور دارد. این گروه گیاهی به بخش عمده‌ای از چمنزارهای استان تعلق دارد که به طور معمول پس از خط رویشگاههای جنگلی رویش دارند.

تیپهای گروه علف بره (*Festucaovina*)

این گروه گیاهی، ۱۶ تیپ گیاهی به مساحت ۹۳۷۰۶/۴ هکتار، معادل ۳/۸۹ درصد کل پوشش گیاهی منطقه مورد مطالعه را پوشش می‌دهد. در این گروه گیاهی گونه *Festucaovina* عنوان عنصر غالب و مشترک حضور دارد.

تیپهای گروه ارس (*Juniperus*)

این گروه گیاهی، ۶ تیپ گیاهی به مساحت ۱۸۸۹۷/۷ هکتار، معادل ۰/۷۸ درصد کل پوشش گیاهی منطقه مورد مطالعه را پوشش می‌دهد.

در این گروه گیاهی، گونه‌های *Juniperus excelsa* و *Juniperus. Sabina* به عنوان عنصر غالب و مشترک حضور دارند. رویشگاههای ارس به طور معمول در ارتفاعات بعد از مرز جنگلهای فوقانی رویش دارند. بعد از مرز جنگلهای فوقانی خزری گونه‌های ارس مانند *Juniperus Sabina* و *Juniperus communis* رویش دارند که در برخی مناطق تشکیل تیپ گیاهی می‌دهند. گونه *Juniperus excelsa* بر خلاف گونه‌های یاد شده در داخل دره‌ها و صخره‌ها در مراتع کوهستانی حضور دارد.

تیپهای گروه سازیل (*Juncus*)

این گروه گیاهی ۴ تیپ گیاهی به مساحت ۹۶۸۴/۲ هکتار، معادل ۰/۴ درصد کل پوشش گیاهی منطقه مورد مطالعه را پوشش می‌دهد. در این گروه گیاهی گونه‌های *Juncus articulatus* - *Juncus littoralis*، *Juncus maritimus*، *Juncus acutus* به عنوان عنصر غالب و مشترک حضور دارند.

تیپهای گیاهی گروه سفید چمن (*Leucopoa*)

این گروه گیاهی ۲ تیپ گیاهی به مساحت ۹۳۶/۱ هکتار، معادل ۰/۰۳۸ درصد کل پوشش گیاهی منطقه مورد مطالعه را پوشش می‌دهد. در این گروه گیاهی گونه *Leucopoa sclerophylla* به عنوان عنصر غالب و مشترک حضور دارد.

تیپهای گروه اسپرس کوهی (*Onobrychiscornuta*)

هفتمین کنفرانس ملی مرتع و مرتعداری ایران

۱۸-۱۹ اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

این گروه گیاهی ۱۴ تیپ گیاهی به مساحت ۸۵۸۰۰/۶ هکتار، معادل ۳/۵۶ درصد کل پوشش گیاهی منطقه مورد مطالعه را پوشش می‌دهد. در این گروه گیاهی گونه *Onobrychiscornuta* به عنوان عنصر غالب و مشترک حضور دارد. این گونه به همراه

گراسهای پایا مانند: *Bromustomentellus*, *Bromustomentosus*, *Bromus*

Stenostachyus, *Festucaovina* رویشگاههای عمده مرتعی استان را در مناطق کوهستانی تشکیل می‌دهد.

تیپهای گروه سنبله‌ای نقره‌ای (*Stachysbyzanthina*)

این گروه گیاهی ۲ تیپ گیاهی به مساحت ۸۰۹/۷ هکتار، معادل ۰/۰۳۴ درصد کل پوشش گیاهی منطقه مورد مطالعه را پوشش می‌دهد.

در این گروه گیاهی گونه *Stachysbyzanthina* به عنوان عنصر غالب و مشترک حضور دارد. این گونه از گیاهان مهاجم مرتعی محسوب شده و به طور معمول در مرزهای فوقانی جنگل‌ها در دیمزارهای رها شده تشکیل تیپ می‌دهد.

تیپهای گروه سنبله‌ای دماوندی (*StachysLaxa*)

این گروه گیاهی ۲ تیپ گیاهی به مساحت ۸۱۸۱/۱ هکتار، معادل ۱/۲ درصد کل پوشش گیاهی منطقه مورد مطالعه را پوشش می‌دهد. در این گروه گیاهی گونه *Stachyslaxa* به عنوان عنصر غالب و مشترک حضور دارد.

تیپهای گروه شبدر کوهسری (*Trifoliumradicoum*)

این گروه گیاهی ۳ تیپ گیاهی به مساحت ۲۰۷۹/۶ هکتار، معادل ۰/۰۸۶ درصد کل پوشش گیاهی منطقه مورد مطالعه را پوشش می‌دهد. در این گروه گیاهی گونه *Trifoliumradicoum* به عنوان عنصر غالب و مشترک حضور دارد. این گونه از گیاهان علوفه‌ای و اندمیک ایران و البرز می‌باشد.

تیپهای گیاهی منفرد

تیپهای گیاهی منفرد به مساحت ۳۸۲۳۳/۷ هکتار، معادل ۱/۵۹ درصد کل پوشش گیاهی منطقه مورد مطالعه را پوشش می‌دهند. تیپهای منفرد شامل ۱۵ تیپ گیاهی می‌باشد.

مراعات استان گیلان

تیپهای گیاهی در عرصه مورد مطالعه با وسعت ۳۴۲۷۹۵/۴ هکتار، ۲۳/۲۹ درصد از کل منطقه مورد مطالعه را در بر گرفته‌اند.

در این منطقه ۳۴ تیپ گیاهی در ۴ گروه گیاهی و تیپهای منفرد شناسایی و تفکیک شده است که عبارتند از:

هفتمین کنفرانس ملی مرتع و مرتعداری ایران

۱۸-۱۹ اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

- ۱- گروه *Elymus* با ۹ تیپ گیاهی با مساحت ۹۹۸۸۱/۲ هکتار و ۲۹/۱۴ درصد کل اراضی مرتعی
- ۲- گروه *Artemisia* با ۵ تیپ گیاهی با مساحت ۳۲۷۶۵/۲ هکتار و ۹/۵۶ درصد کل اراضی مرتعی
- ۳- گروه *Astragalus* با ۱۰ تیپ گیاهی با مساحت ۷۱۱۵۹/۵ هکتار و ۲۰/۷۶ درصد کل اراضی مرتعی
- ۴- گروه *Festuca* با ۳ تیپ گیاهی با مساحت ۶۷۳۰۵/۳ هکتار و ۱۹/۶۳ درصد کل اراضی مرتعی

مراعات استان گلستان

مراعات استان گلستان با مساحتی حدود ۹۶۴۷۸۳ هکتار، تحت تاثیر شرایط اقلیمی، موقعیت و توپوگرافی دارای تیپ‌های متفاوتی از گیاهان علفی و چوبی می باشد. بطوریکه در مناطق شمالی استان دارای جوامع استپی و نیمه استپی با حضور گیاهانی نظیر گندمیان و پهن برگان علفی و مناطق جنوبی دارای جوامع کوهستانی و سرد با حضور گیاهانی نظیر بالشتکی ها و گراسهای پایا شده است. مراعات واقع در حد فوقانی جنگل‌های خزری به طور عمده شامل گونه‌های مختلف ارس (درختچه‌ای و بالشتکی) است. پس از این رویشگاه‌ها، چمنزارهای مرتعی ظاهر می‌شوند. پس از رویشگاه چمنزار، گونه‌های بالش‌وش (Cushion Plnats) همراه گندمیان پایا، تیپ‌های مرتعی را تشکیل می‌دهند.

مراعات قشلاقی نیز عموماً در حوزة شهرستان گنبد، کلاله، آق قلا، بندر ترکمن و در طبقات ارتفاعی ۱۶- تا ۱۱۰۰ متر واقع می‌باشند.

تعداد دام و ظرفیت مرتع

بر اساس آخرین اطلاعات موجود در ادارات کل منابع طبیعی استان، در حوزة اداره کل ساری تعداد دام متکی به مرتع ۱۲۹۰۰۰۰ واحد دامی می باشد و بطور متوسط ۱۰۰ روز از سال در مرتع تعلیف می کنند. باتوجه به مقدار تولید علوفه مرتعی (۱۵۵ هزار تن)، تعداد ۵۵۰۰۰۰ هزار واحد دامی مازاد بر پتانسیل مرتع از عرصه های مرتعی استفاده می نمایند. جمعیت انسانی وابسته به مرتع در حوزة ساری بیش از ۱۵۰۰۰ خانوار می باشد. از مجموع مراعات حوزة اداره کل ساری ۳۴۸ هزار هکتار دارای طرح مرتعداری می‌باشد.

در حوزة اداره کل منابع طبیعی نوشهر، تعداد دام مجاز برای مراعات موجود ۳۰۳۴۷۹ واحد دامی است ولی هم اکنون ۳۶۴۸۰۴ واحد دامی دام در ۳۰۳ سامانه چرا در مراعات منطقه نوشهر تعلیف می‌کنند که اغلب مربوط به دامداران غیر مجاز است. سالانه به تولید علوفه مراعات نوشهر ۷۹۰۰۰ تن می‌باشد. تا کنون ۲۱۸ طرح مرتعداری برای مراعات

هفتمین کنفرانس ملی مرتع و مرتعداری ایران

۱۸-۱۹ اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

منطقه نوشهر مازندران تهیه شده که ۱۲۴ فقره آن با مجموع مساحت ۱۳۰ هزار و ۸۲۷ هکتار به دامداران واگذار شده است. جمعیت دامی استان گلستان بر اساس آمارهای ارایه شده حدود ۲۲۰۰۰۰۰ هزار واحد دامی برآورد شده است. ظرفیت مراتع استان ۷۵۰۰۰۰ واحد دامی و به مدت ۴ ماه وابسته به علوفه مراتع می باشد که این جمعیت حدود ۳ برابر ظرفیت چرای مراتع استان می باشد. میزان تولید علوفه مراتع سالانه ۱۴۴۳۲۰ تن می باشند. بر اساس آخرین آمار، کل مساحت مراتع در قالب ۲۷۰ محدوده یا سامان عرفی مورد ممیزی و شناسایی قرار گرفته و ۱۸۰ فقره طرح مرتعداری با سطح ۵۹۹۶۲۳ هکتار تهیه و به تصویب رسیده که از این میان ۸۱ فقره با سطحی معادل ۳۱۲۳۴۱ هکتار واگذار گردیده است. تعداد ۷۰۰۰ خانوار بهره بردار در سطح مراتع استان موجود است. در صورتیکه توان مراتع استان در شرایط مطلوب بهره برداری جایگاه ۱۲۰۰ خانوار می باشد.

مروری بر تحقیقات انجام شده در مراتع شمال ایران

تحقیقات مرتع در ایران حدود شصت سال سابقه دارد. این فعالیت در ابتدا با مطالعه اجمالی مناطق اکولوژیک و تهیه نقشه بیوکلیماتیک آغاز و سپس با جمع آوری نمونه های گیاهی و بذور گیاهان مرتعی ادامه یافت. مطالعات و تحقیقات روی سه زمینه کلی اکولوژی و مرتعداری، کاشت گیاهان مرتعی و اصلاح آنها متمرکز و پیگیری شد. با تاسیس مراکز تحقیقاتی در کشور زمینه های مناسب برای گسترش دامنه تحقیقات مرتع بوجود آمد.

بخش تحقیقات جنگل و مرتع مازندران بابت از ۳۰ سال سابقه فعالیت پژوهشی در زمینه جنگل و مرتع به عنوان بخش معین کشور محسوب می گردد. سابقه تحقیقات مرتع در شمال ایران تا قبل از سال ۱۳۷۱ به صورت بسیار محدود و در طرح های تحقیقاتی شناخت مناطق اکولوژیک و سازگاری گونه های گراس و شورروی در مراتع قشلاقی و ساحلی بوده است. با شکل گیری مراکز تحقیقات منابع طبیعی و امور دام در قالب وزارت جهاد سازندگی در شمال ایران، واحد تحقیقات مرتع در بخش تحقیقات منابع طبیعی شکل گرفت. در این زمان تحقیقات در زمینه مرتع به صورت منسجم شکل گرفت و طرحها و پروژه های تحقیقاتی ملی و منطقه ای در رابطه با مرتع به مرحله اجرا درآمد. اهم این تحقیقات بر پایه محورهای زیر بود:

سازگاری گیاهان مرتعی و روشهای کشت و استقرار گونه های مرتعی

شناخت ظرفیتهای و استعدادهای بالفعل و بالقوه رویشگاههای مرتعی

اکولوژی و ارزیابی و مدیریت مراتع

بررسی تنوع زیستی و غنای گونه ای رویشگاههای مرتعی

در این راستا طرحهای تحقیقاتی زیر و به طور عمده مرتبط با مراتع کوهستانی به مرحله اجرا درآمد.

هفتمین کنفرانس ملی مرتع و مرتعداری ایران

۱۸-۱۹ اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

-انجام پروژه تحقیقاتی شناخت مناطق اکولوژیک استانهای مازندران و گیلان و تهیه نقشه پوشش گیاهی و تپه‌های

مراتع

- شناسایی مناطق شور، گیاهان شورروی و مطالعه مکانیسم های مقاومت به شوری

- بررسی سازگاری برخی از گونه های مرتعی

-بررسی آت اکولوژی گونه های مرتعی

-جمع آوری بذور گیاهان مرتعی به منظور تقویت و تکمیل بانک ژن در سه فاز

-ارزیابی مدیریتهای کنونی بر مراتع

-ارزیابی گندمیان و پهن برگان علوفه ای مراتع

-بررسی روشهای کشت و استقرار گونه های مرتعی

-بررسی تاثیر قرق بر وضعیت و گرایش مرتع

-بررسی غنای گونه ای و بانک بذر در مراتع مختلف

-تعیین ارزش رجحانی گیاهان مرتعی و رفتار چرای دام

-تعیین تولید و مصرف گیاهان مرتعی در فصل رویش

-تعیین زمان مناسب ورود و خروج دام از مرتع

-تعیین ضریب برداشت مجاز گیاهان مرتعی

نتایج این تحقیقات منجر به تعیین سازگاری بالغ بر ۳۰ گونه مرتعی در نواحی شمال کشور، شناسایی بیش از ۲۴۰ تیپ عمده گیاهی مراتع استان و تهیه نقشه پراکنش گونه های مرتعی، دست یابی به ارزش رجحانی گونه های مرتعی ، ضریب بهره برداری ، تولید و مصرف آنها و تعیین زمان مناسب ورود و خروج دام در مرتع و رفتار چرای دامها، تعیین روشهای کشت و استقرار برخی گونه های لگوم و گراس، معرفی اکسشنهای برتر گونه های گندمیان و لگوم، شناسایی ویژگیهای رویشگاهی و اکولوژیک برخی گونه های گندمیان علفی و تعیین غنای گونه ای قرقهای مراتع کوهستانی البرز شده است.

بخش تحقیقات منابع طبیعی در استان گلستان از سال ۱۳۶۳ فعالیت خود را آغاز نموده و به منظور شناخت و ارائه

روش های علمی بهره وری بهینه از پتانسیل های بالقوه و بالفعل منابع طبیعی استان، تهیه، اجرای پروژه ها و طرح های

تحقیقاتی ملی و استانی، بررسی مسائل و مشکلات فنی اعلام شده از بخش های اجرایی شکل گرفته است. در حاضر این بخش

دارای گرایش مرتع می باشد. در این بخش از مراتع شمال کشور تحقیقات مراتع به شرح زیر می باشد:

هفتمین کنفرانس ملی مرتع و مرتعداری ایران

۱۸-۱۹ اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

- تعیین علوفه قابل برداشت از مراتع استان با توجه به ظرفیت آنها.
 - ارزیابی پتانسیل تولید رویشگاه، بررسی تغییرات وضعیت مرتع.
 - بررسی و انجام مطالعات در زمینه مرتع (اکولوژی، آگرونومی و بهره برداری، به نژادی و مرتع داری)
 - پژوهش و تحقیق در مورد افزایش کاربرد استفاده از اراضی شور شمال کشور.
 - معرفی اکوسیستمهای منحصر به فرد.
 - تهیه نقشه پوشش گیاهی مراتع، تاثیر قرق در وضعیت و گرایش مراتع طبیعی، ارزیابی مراتع استان.
 - آت اکولوژی گونه های مهم مرتعی در راستای شناخت منابع مرتعی.
- برنامه تحقیقاتی مراتع شمال ایران نیزمند توجه جدی است و در این راستا عناوین زیر پیشنهاد می گردد.

- ادامه بررسی روشهای مختلف کشت و استقرار گونه های مرتعی استان

سامان دهی نظام بهره برداری مراتع استان در قالب طرحهای تحقیقاتی و بررسی اثرات شیوه های بهره برداری در مراتع

معرفی الگوی مناسب مدیریت مراتع در شرایط خشکسالی

اولویت در بکارگیری ایستگاههای تحقیقات ثابت مرتع در طرحهای ارزیابی و آگرونومی گونه های علوفه ای مرتع

تولید بذر اکسشن های معرفی شده به منظور تامین بذر مورد نیاز دستگاههای تحقیقاتی و ایستگاههای تولید بذر معرفی

گونه های مناسب به ویژه گراسها ولگومهای علفی با ارزش علوفه ای بالا (مانند ارزش غذایی، تولید بالا، پایداری زیاد، مقاومت به شرایط سخت محیطی)

جمع آوری بذر و ایجاد کلکسیون گیاهان مرتعی و بررسی مقدماتی و شناخت اکسشن های برتر

اهمیت و نقش حیاتی زیرحوزه هیرکانی و تغییرات گسترده آن در طی سالهای متمادی بر هیچ کس پوشیده نیست و اهمیت آن هم به گونه ای بوده است که چالش های زیادی بر نوع مدیریت آن در سال های اخیر به وجود آمده است. در این راستا نظرهای گوناگون از طریق رسانه ها، همایش ها و شبکه های مجازی ارائه شد و طوری نظرات کارشناسان و مدیران و... در این زمینه بر روی محور جنگل (به ویژه استراحت و طرح های جنگل داری) متمرکز شد که گویی منابع طبیعی در شمال ایران فقط جنگل است

هفتمین کنفرانس ملی مرتع و مرتعداری ایران

۱۸-۱۹ اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

و جایی که درخت و درختچه وجود ندارند یا تراکم کمی دارند، اصلاً جزو منابع طبیعی به شمار نمی‌رود و مراتعی که در ادامه پروفیل ارتفاعی جنگل‌های هیرکانی واقع شده‌اند، فراموش شده‌اند. با این مقدمه بهتر است که به معرفی برخی ویژگی‌های مراتع شمال ایران (مراتع زیرحوزه هیرکانی) پرداخته شود. تاریخچه دامداری در جنگل‌های شمال ایران نشان می‌دهد که از روزگاران گذشته دو بخش مرتع و جنگل ارتباطات تنگاتنگی با هم داشته و دارند. هرگونه مدیریت چرا و الگوهای دیگر مدیریتی مراتع به گونه‌ای جنگل‌های هیرکانی را هم تحت تأثیر قرار می‌دهد و غنا و فقر پوشش گیاهی در مراتع، چگونگی استفاده دام از جنگل و فشار و کاهش فشار چرای دام در جنگل را نیز در پی دارد. از طرفی تنوع بالای ساختار و کارکرد مراتع، سبب کارایی چرخه عنصر غذایی و پایداری خاک در مراتع می‌شود و هرگونه خلل در این رابطه، موجب از هم‌پاشیدگی و نقصان ساختار و کارکرد مراتع این بخش شده و عواقب آن هم فرسایش خاک و سیلابی شدن حوضه‌های آبخیز است. به سبب این‌که مراتع و جنگل‌های هیرکانی هر دو در یک حوضه آبخیز جای می‌گیرند، عواقب تخریب مراتع به جنگل نیز سرایت کرده و به لحاظ قرار گرفتن بخش بزرگی از جنگل‌های شمال در مناطق شیب‌دار، تخریب و فرسایش خاک و سیلاب شدت بیشتری به خود می‌گیرد. در سال‌های اخیر نیز هم‌وطنان شمالی شاهد سیلاب‌های عظیمی بودند که علت بزرگ آن عدم مدیریت اصولی و بی‌توجهی به مراتع بوده که در بالادست جنگل هیرکانی واقع شده‌اند. مراتع شمال ایران حتی در حال حاضر در مقایسه با مراتع بخش‌های دیگر کشور که آن‌ها هم وضعیت خوبی ندارند، با وجود مساحت کم‌تر از مراتع مناطق دیگر، از لحاظ درصد پوشش و تراکم گونه‌های گیاهی و وجود گونه‌های مطلوب برای چرای دام، حائز اهمیت زیادی هستند. بدیهی است که سرمایه‌گذاری در آن‌ها برای مدیریت مناسب و حفظ ذخایر ژنتیکی، توجیه اقتصادی و اکولوژیکی خواهد داشت.

در شرایط فعلی عوامل متعددی در ایجاد شرایط بحرانی برای مراتع شمال ایران نقش دارند که مهم‌ترین آن‌ها چرای زودرس و دیر خارج شدن دام از مرتع، واگذاری پروانه‌های چرای دام، چرای بیش از ظرفیت مرتع، تبدیل اراضی و کاهش اعتبارات نهادهای مرتبط با منابع طبیعی است. بدیهی است که اگر روند کنونی ادامه داشته باشد، تخریب در گستره مراتع شمال ایران همچون گذشته به شیوه‌های مختلف به جنگل‌های هیرکانی نیز سرایت می‌کند. بنابراین جا دارد که علاوه بر توجه به جنگل‌های هیرکانی که این روزها بحث‌های مدیریت پیرامون آن شدت یافته، به بخش فوقانی این جنگل‌های هیرکانی (مراتع) نیز عنایت شود تا در سایه مدیریت و بهره‌برداری مطلوب از آن‌ها بتوان روزهای خوبی را برای منابع طبیعی شمال ایران رقم زد.

هفتمین کنفرانس ملی مرتع و مرتعداری ایران

۱۸-۱۹ اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

منابع

- سالنامه آماری استان گلستان، ۱۳۹۴. سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گلستان.
- قلیچ نیا، حسن. گزارش طرح تحقیقاتی جمع آوری بذور گیاهان مرتعی به منظور تقویت و تکمیل بانک ژن در مازندران. ۱۳۸۳. موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور.
- قلیچ نیا، حسن. گزارش طرح تحقیقاتی ارزیابی مراتع مختلف آب و هوایی ایران- استان مازندران. ۱۳۸۵. موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور.
- قلیچ نیا، حسن. ۱۳۹۶. طرح شناخت مناطق اکولوژیک کشور، تپه های گیاهی استان مازندران. موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور.
- مظفریان، ولی ا....، ۱۳۷۷. فرهنگ نامهای گیاهان ایران، انتشارات فرهنگ معاصر.

Abstract

The northern rangelands of Iran have a high richness and diversity species due to their physiotopeographic conditions and And as an important part of the natural ecosystems of northern Iran, they play an important role in human life and soil conservation. The results have shown that various vegetation types have been formed in different altitudes of rangelands. Cushion plants and perennial grasses are the main elements plants species in rangelands. Rngeland research has a history of nearly thirty years in rangelands of northern of Iran. Since 1994, the number of research projects in the field of rangeland has increased and the main focus of the research on agronomy and adaptation of rangeland plants, the study of the ecological nature of rangeland species, measures to maintain genetic reserves, methods The cultivation and establishment of rangeland species, identification of superior accessions, ecology and rangeland evaluation.

Key words: rangelands of northern of Iran, Research, Hyrcanian